

PITAGORAS (Πυθαγόρας, **Pythagoras**) **Z SAMOS** – jeden z najslawniejszych myślicieli starożytności, przez wczesną tradycję gr. uważany za mędrca, reformatora religijnego, założyciela powstałej w VI w. przed Chr. w Krotonie wspólnoty kultowo-religijnej, politycznej i filozoficznej, zw. Starym Związkiem Pitagorejskim, a przez tradycję poarystotelesową za filozofa – inicjatora i założyciela filozoficznego nurtu pitagoreizmu, odkrywcę w dziedzinie matematyki, muzyki, medycyny, ur. na wyspie Samos ok. 572, zm. ok. 490 przed Chr. (daty odtwarza się na podstawie chronologii Χρονικά [Chroniká] Apollodorosa).

Ze względu na brak pism, których autorstwo byłoby niepodważalnie poświadczony, jak też z racji specyficznego charakteru materiałów źródłowych, na podstawie których podejmuje się próby odtworzenia biografii, poglądów i dokonań naukowych P., w literaturze przedmiotu mówi się o tzw. kwestii pitagorejskiej; znane ze źródeł bio- i doksograficznych informacje dzieli się na tzw. prawdę i legendę pitagorejską. W zakres kwestii pitagorejskiej wchodzi m.in. próby ustaleń, czy można P. uznać za filozofa, twórcę nurtu filozoficznego przyjmującego nową koncepcję zasad-ἀρχαί [archái], zw. pitagoreizmem, za twórcę matematyki gr. i nowej kosmologii; które świadectwa o jego życiu i naukach można uznać za wiarygodne; czy postać P. i jego nauki należy odróżnić od pitagoreizmu jako nurtu sensu stricto filozoficznego.

Frg. i świadectwa doksograficzne wydano w: Diels-Kranz; *I Pitagorici*, wyd. A. Maddalena (Bari 1954); *Pitagorici. Testimonianze e frammenti*, wyd. M. Timpanaro Cardini (Fi 1958); Porfiriusz, Jamblich, Anonim, *Żywoty Pitagorasa*, tłum. J. Gajda-Krynicka (Wr 1993).

CHARAKTERYSTYKA ŹRÓDEŁ DO BADAŃ NAD PITAGORASEM. Przekazane przez tradycję starożytną, zachowane obszerne źródła umożliwiające rekonstrukcję życia, poglądów i nauk P. możemy wg kryterium chronologicznego i merytorycznego podzielić na 4 grupy: 1) świadectwa wczesne, chronologicznie bliskie P., pochodzące ze wszelkiego rodzaju tekstów literatury przedplatońskiej; 2) świadectwa (biograficzne i doksograficzne) odnalezione u Platona, Arystotelesa oraz perypatetyków (Teofrast z Eresos, Eudemos z Rodos, Arystoksenos z Tarentu, Dikajarchos z Messany, Satyros, Hermippos ze Smyrny, Kallimacheios, Heraklides z Pontu); 3) świadectwa, dla których źródłem były tzw. *Wykłady pitagorejskie* (Πυθαγορικά ὑπομνήματα [Pythagoriká

hypomnēmata]), zawierające syntetyczny zapis doktryny – chronologicznie pierwszy ich przekaz znajdujemy u Aleksandra Polyhistora (I w. po Chr.); 4) świadectwa z piśmiennictwa neopitagorejskiego (Nikomachos z Gerazy, Apoloniusz z Tiany, Moderatos z Gades), neoplatońskiego (Jamblich, Porfiriusz, Simplicjusz), jak też przekazane przez późnych bio- i doksografów (Sektus Empiryk, Diogenes Laertios, Stobajos).

W źródłach, z których czerpiemy informacje o życiu i naukach P., występują zasadnicze rozbieżności, a jednocześnie określona prawidłowość: ilość materiałów źródłowych rośnie w miarę upływu czasu, jaki dzieli je od przedmiotu ich zainteresowań.

Źródła przedplatońskie. Najwcześniejsze, nieliczne świadectwa o P. przekazali: Ksenofanes z Kolofonu (Diels-Kranz 21 B 7), Heraklit z Efezu (tamże, 22 B 40, B 81, B 129), Empedokles z Akragantu w poemacie filozoficznym Καθαρμοί [Katharmói] (*Oczyszczenia*) (tamże, 31 B 117 n., B 129), Ion z Chios (tamże, 36 B 4, B 24), Herodot (*Dzieje*, II 49, 81, 123, IV 94, 96), Isokrates (*Pochwała Busiryasa*, 28, Diels-Kranz, 14 A 4). Źródła te mają charakter krytyczny czy wręcz szyderczy wobec P., zwł. w kwestii jego wiary w wędrówkę dusz, a także otaczającej go aury świętości (Ksenofanes, Heraklit), jednocześnie ukazują P. jako mędrca obdarzonego ogromną wiedzą, proroka nowej religii głoszącej wędrówkę dusz, pamiętającego swoje poprzednie wcielenia, jak też jako twórcę i założyciela wspólnoty o charakterze religijnym, głoszącej nauki etyczno-moralne, związanego z orfizmem (Empedokles, Ion, Herodot). W źródłach tych nie ma wzmianek o filozoficznych koncepcjach Pitagorasa ani o jego badaniach w dziedzinie matematyki, kosmologii, akustyki. Na podstawie tych świadectw, chronologicznie bliskich czasom, w których miał żyć i działać P., można wnioskować, iż od VI do V w. przed Chr. był znany na terenach gr. οἰκουμένη [oikoumene], jednak jego dokonań nie wiązano z filozofią pitagorejską sensu stricto.

Świadectwa Platona i Arystotelesa. Związany z filozofią pitagorejską Platon, utrzymujący kontakty ze wspólnotami pitagorejskimi, zwł. ze wspólnotą w Tarencie (Platon, *Epist.*, VII), w swej późnej nauce o zasadach ἀρχαί odwołujący się explicite do nauk pitagorejskich (*Fileb*, *Timajos*, przekazy o tzw. naukach niepisanych (ἄγραφα δόγματα [ágrapha dógmata]), o samym P.

wspomina tylko raz (*Resp.*, 600 B) – jako o twórcy określonego modelu życia (Πυθαγόρειος τρόπος τοῦ βίου [Pythagóreios tropos toú bíou]).

Wiele uwagi filozofii pitagorejskiej poświęcał Arystoteles (zarówno w pismach zachowanych, jak i w niezachowanych do naszych czasów; por. DLaert V 25 – katalog pism Arystotelesa), lecz nie wiązał owej filozofii z P., pisząc zawsze o filozofii pitagorejczyków (οἱ καλούμενοι Πυθαγόρειοι [hoi kalóumenoi Pythagóreioi], *Met.*, 985 b 23; *De caelo*, 293 a; *Meteor.*, 342 b, 345 a). O samym P. wspomina explicite trzykrotnie (*Met.*, 986 a; *Rhet.*, 1398 b; *Prot.*, 18). Wzmianka w *Zachęcie do filozofii* pozwala przypuszczać, iż dla Arystotelesa P. był pierwszym twórcą i propagatorem filozoficznego modelu życia tożsamego z życiem kontemplacyjnym (βίος θεωρητικός [bíos theoretikós]).

Na podstawie zachowanych frg. pism zaginionych *Fragmenta varia* (*Aristotelis qui ferebantur librorum fragmenta*, wyd. V. Rose, L 1886, St 1967, frg. 191, 195), przytaczanych przez późniejszych biografów, wiemy, że Arystoteles w piśmie *Περὶ τῶν Πυθαγορείων* [*Perí ton Pythagóreion*] (*O pitagorejczykach*) pierwszy spisał przekazy legend o P., przekazujących opowieści o jego nadprzyrodzonym pochodzeniu i cudownych dokonaniach, jak poskramianie dzikich zwierząt, umiejętność bilokacji, przepowiadanie przyszłości, nie traktując jednak tych opowieści poważnie, co wpłynęło na konsekwentne racjonalizowanie legendy pitagorejskiej w późniejszych pismach perypatetyków. W przekazach Arystotelesa występuje wyraźna cezura między filozofią a legendą pitagorejską.

Świadectwa perypatetyckie. Przekazy o P. dane przez uczniów Arystotelesa można podzielić na dwie grupy: 1) przekazy doksograficzne (Teofrast, *Φυσικῶν δόξαι* [*Physikón dóksai*] (*Poglądy filozofów natury*) – dzieło to, niezachowane do naszych czasów, zostało zrekonstruowane przez H. Dielsa w *De placitis reliquiae* (*Stobaei excerpta*) (*Doxographi Graeci*, wyd. H. Diels, B 1879, 1965⁴), w których perypatetycy przypisywali P. stworzenie podstaw filozofii pitagorejskiej, opartej na koncepcji zasady niematerialnej, o charakterze strukturalno-formalnym, utożsamiając ją z liczbą); 2) przekazy biograficzne (Arystoksenos z Tarentu, *Πυθαγόρου βίος* [*Pythagórou bíos*] (*Żywot Pitagorasa*), *Περὶ Πυθαγόρου καὶ τῶν γνωρίμων αὐτοῦ* [*Perí Pythagórou kai ton gnorimon autoú*] (*O Pitagorasie i jego przyjaciółach*), *Περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου* [*Perí toú Pythagorikou bíou*] (*O życiu pitagorejskim*)).

Zgodnie z przekazem Arystoksenosa, oddzielającym aspekty legendy pitagorejskiej od filozofii, odmitologizującym postać P. przez próby racjonalizacji legendy, był on twórcą filozofii pitagorejskiej głównie w jej aspekcie etyczno-moralnym, wychowawczym i politycznym (por. frg. w: *Die Schule des Aristoteles*, wyd. F. Wehrli, II: *Aristoxenos*, Bas 1945, 1967²; Dikajarchos z Messany, Πυθαγόρου βίος (*Żywot Pitagorasa*); Satyros z Kallatydy, Πυθαγόρου βίος (*Żywot Pitagorasa*), Hermippos ze Smyrny, Πυθαγόρου βίος (*Żywot Pitagorasa*)). Sotion z Aleksandrii, Φιλοσόφων διαδοχαί [Philosophon diadochái] (*Sukcesje filozofów*), uważając P. za twórcę tzw. italskiej szkoły filozoficznej, jako pierwszy w dziejach bio- i doksografii pitagorejskiej przypisał P. autorstwo sześciu pism: Ἱερός λόγος [Hierós logos] (*Święty poemat*), Περὶ κόσμου [Perí kósmou] (*O wszechświecie*), Περὶ ψυχῆς [Perí psychés] (*O duszy*), Περὶ εὐσεβείας [Perí eusebéias] (*O pobożności*), Ἡλοθαλῆς [Helothalés], Κρότων [Kroton] (frg. w: *Fragmenta historicorum Graecorum*, III, wyd. K. Müller, P 1849, 167–171). W powyższych świadectwach perypatetyckich z kręgu nurtu biograficznego postrzegamy właściwe szkole Arystotelesa dążenie do odmitologizowania legendy pitagorejskiej, jak też przypisywanie P. stworzenia podstaw filozofii pitagorejskiej, zwł. w jej aspekcie etyczno-moralnym i politycznym.

Heraklides z Pontu, uważany przez tradycję za perypatetyka (*Die Schule des Aristoteles*, VII: *Herakleides Pontikos*, Bas 1953, 1969²), przekazał odmienny od innych perypatetyków obraz P. i pitagoreizmu, koncentrując się na aspektach legendarnych: w pismach Περὶ τῆς ἄπνου ἢ αἰτίαι περὶ νόσων [Perí tes ápnou e aítiai perí noson] (*O pozornej śmierci albo o przyczynach chorób*) oraz Περὶ τῶν Πυθαγορείων [Perí ton Pythagoréion] (*O pitagorejczykach*) przyznawał P. pochodzenie boskie, nadludzkie moce i uzdolnienia, jak też stworzenie koncepcji filozofii jako drogi wiodącej do kontemplacji Boga (frg. w: *Herakleides Pontikos*, Bas 1953, 13–54).

Świadectwa Aleksandra Polyhystora. W pismach Φιλοσόφων διαδοχαί [Philosophon diadochái] (*Sukcesje filozofów*) oraz Περὶ τῶν Πυθαγορικῶν συμβόλων [Perí ton Pythagorikón symbolon] (*O symbolach pitagorejskich*) Aleksander Polyhistor powoływał się na Πυθαγορικὰ ὑπομνήματα (*Wykłady pitagorejskie*), przedstawiające w syntetycznej formie najważniejsze ustalenia filozofii pitagorejskiej, które miały przedstawiać poglądy samego P. (frg. w: *Fragmenta historicorum Graecorum*, III). Zgodnie z przekazem cyt. przez

Diogenesa Laertiosa (DLaert VIII 24–36), P. miał być twórcą filozoficznej koncepcji, przyjmującej bytowanie dwóch zasad-ἀρχαί w postaci nieograniczonej monady (μονάς [monás]) i ograniczonej diady (δυάς [dyás]), miał też być nauczycielem innych filozofów pitagorejskich.

Świadectwa neopitagorejskie. Przekazy te mają specyficzny charakter ze względu na założenia nowego, powstałego pod koniec I w. przed Chr. w środowisku aleksandryjskim nurtu filozoficznego – neopitagoreizmu, którego twórcy uważali się za następców i kontynuatorów nauk P., uważanego za mistrza i proroka, nazywali się sami „pitagorejczykami, odwoływali się do starych nauk pitagorejskich, traktowanych jak dogmaty, szukając w nich uzasadnienia własnych koncepcji Boga, duszy i wiedzy objawionej. W swych pismach większość neopitagorejczyków własne koncepcje przypisywała P. i tzw. starym pitagorejczykom.

Od końca I w. przed Ch. powstawało wiele pism neopitagorejskich, przedstawiających żywoty P. i kompendia filozofii pitagorejskiej: niezachowane do naszych czasów pismo Apoloniusza z Tianty pt. Πυθαγόρου βίος [Pythagórou bíos] (*Żywot Pitagorasa*), stanowiące dla neopitagorejczyków i neoplatoników kanoniczny wzorzec biografii P., zachowane we frg. pismo Moderatosa z Gades Πυθαγορικαὶ σχολαί [Pythagorikáí scholáí] (*Szkoly pitagorejskie*), w którym autor utrzymywał, iż P. i starzy pitagorejczycy posługiwali się liczbami pojmowanymi jako znaki dla wyrażenia prawd filozoficznych (podobnie jak gramatycy zapisują dźwięki za pomocą liter, a geometrzy posługują się figurami dla objaśnienia pojęć abstrakcyjnych). Nauka o liczbach jest zatem symboliczną pitagorejską metafizyką, wybrali bowiem liczby jako znaki dla wyrażenia pojęć takich jak jedno, równość, przyczyna, harmonia, byt, reguła (liczba 1), nierówność, podział, zmiana (liczba 2); doskonałość, prawidłowa struktura (liczba 3).

Wg Moderatosa, późniejsi filozofowie – Platon, Arystoteles, Speuzyp z Aten, Ksenokrates z Chalcedonu – najważniejsze dokonania filozoficzne P. i pitagorejczyków uznali za swoje (frg. w: *Fragmenta philosophorum Graecorum*, II, wyd. F. W. A. Mullach, P 1867, Aalen 1968); por. świadectwo Nikomachosa z Gerazy Ἀριθμητικὴ εἰσαγωγή [Arithmetiké eisagogé] (*Wstęp do arytmetyki*) i Ἀριθμητικὰ θεολογούμενα [Arithmetiká theologoúmena] (*Teologia arytmetyczna*). Autor uważał P. za twórcę nauk matematycznych oraz zmatematyzowanej teologii. Wg Nikomachosa, po upadku starego związku

pitagorejskiego w wyniku spisku Kylona zaginęła filozofia pitagorejska, przechowywana odtąd w przekazach ustnych przez ocalałych pitagorejczyków. Dopiero w jego czasach tajemne nauki zostały spisane; tym należy tłumaczyć fakt, iż jego teksty ujawniają nauki pitagorejskie nieznane wcześniej (*Nicomachi Geraseni Pythagorei Introductionis arithmeticae libri II*, wyd. R. Hoche, L 1866). Świadectwa neopitagorejskie dopisują nowe rozdziały do legendy pitagorejskiej, ich autorzy świadomie wyrzekają się swoich najistotniejszych koncepcji, przypisując ich autorstwo P. i starym pitagorejczykom, mimo że neopitagorejczycy z filozofii pitagorejskiej nie przejęli niczego poza spekulacjami matematycznymi i kontemplacyjnym modelem życia, zawdzięczając więcej filozofii Platona i Arystotelesa.

Świadectwa neoplatońskie. Pisma neoplatoników: Porfiriusza, ucznia i biografa Plotyna i jego ucznia Jamblicha stanowią bogate źródło dla odtworzenia legendy pitagorejskiej oraz tych wcześniejszych przekazów, które nie zachowały się do naszych czasów, zwł. pism perypatetyckich. Neoplatonicy wykorzystali w swoich pismach poświęconych P. i pitagorejczykom wszystkie dostępne im źródła, skrupulatnie je cytując, lecz opierali się głównie na źródłach neopitagorejskich, co z konieczności determinuje przewagę aspektów legendarnych w obrazie P. i jego nauk w pismach Porfiriusza: *Περὶ τοῦ Πυθαγόρου βίου* [*Perí tou Pythagórou bíou*] (*Żywot Pitagorasa*) oraz Jamblicha *Συναγωγὴ τῶν Πυθαγορείων δογμάτων* [*Synagogé ton Pythagoréion dogmaton*] (*Zbiór dogmatów pitagorejskich*), którego pierwszą część stanowi *Περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου* [*Perí tou Pythagorikoú bíou*] (*Żywot Pitagorasa*). Dzięki ich przekazom możemy odtworzyć treść wielu zaginionych pism perypatetyckich.

Świadectwa Diogenesa Laertiosa i Sekstusa Empiryka. Dzieło Diogenesa Laertiosa (pierwsza poł. III w. po Chr.) *Περὶ βίων, δογμάτων καὶ ἀποφθεγμάτων τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων βιβλία δέκα* [*Perí bíon, dogmaton kai apophthegmaton ton en philosophía eudokimesanton biblíia deka*] (*Żywoty i poglądy słynnych filozofów*) ma charakter biograficzno-doksograficzny, należy do stworzonego przez tradycję perypatetycką (Sotion z Aleksandrii) gatunku literatury historycznofilozoficznej, porządkującej filozofów wg szkół. P. i pitagorejczykom poświęcona jest księga VIII, wraz z księgą IX obejmującą filozofię italską. Autorowi tej pracy nie da się przypisać określonej orientacji filozoficznej ani przynależności do żadnej szkoły, jego przekaz jest oparty na ogromnej liczbie (ponad 200 tekstów) materiałów

źródłowych (w księdze VIII i IX wymienia 28 autorów wzmianek czy pism o P. i pitagorejczykach, niejednokrotnie sprzecznych ze sobą, nie próbując rozstrzygać, które źródła są bardziej wiarygodne). Diogenes Laertios należy do tych doksografów, którzy przyjmowali istnienie przypisywanych P. pism. Sekstus Empiryk (II w. po Chr.) poświęcił P. i pitagorejczykom księgę X traktatu Πρὸς τοὺς μαθηματικούς [Pros toús mathematikoús] (*Przeciwko matematykom*), lecz rzadko wymienia imię P. w obszernym omówieniu nauk pitagorejskich.

Z tradycji perypatetyckiej wywodzi się streszczone przez Focjusza (*Βιβλιοθήκη* [Bibliotheke], codices CCLIX) pismo Πυθαγόρου βίος (*Żywot Pitagorasa*). Wiele informacji o P., związanych zarówno z legendą, jak i z filozofią pitagorejską, odnajdujemy u późnego (pierwsza poł. V w. po Chr.) kompilatora – Joannesa Stobajosa, który w dziele Ἐκλογῶν, ἀποφθεγμάτων, ὑποθηκῶν βιβλία τέτταρα [Eklogón, apophthegmaton, hypothekón biblia téttara] (*Wypisy, wypowiedzi i nauki w czterech księgach*), zawierającym ogromny wybór tekstów z ponad 500 autorów gr., uporządkowanych wg problemów filozoficznych (fizyka, teoria poznania, etyka, polityka), przytacza wiele tekstów pitagorejskich, zarówno frg. pism autentycznych, jak i apokryfów.

ŻYCIE I DZIEŁO. ITALSKI ZWIĄZEK PITAGOREJSKI. Do grona nauczycieli P. późna tradycja (Diogenes Laertios, Porfiriusz, Jamblich) zalicza Ferekydesa z Syros (teologa orfickiego, pierwszego gr. prozaika), Anaksymandra, a nawet Talesa. Ta sama tradycja opowiada o licznych podróżach P. (Egipt, Persja, Syria, Babilon, Judea) i jego kontaktach z Zoroastrem, kapłanami egip., magami perskimi, ind. gymnosofistami, mędrkami arab. i żydowskimi, u których pobierał nauki (we wcześniejszej tradycji tylko u Herodota znajdujemy potwierdzenie egip. podróży P.). Za potwierdzony należy uznać fakt, iż P. ok. 532, nie akceptując rządów tyrana Polikratesa, opuścił Samos, gdzie wcześniej nauczał. Ze świadectw bio- i doksograficznych wynika, iż przedmiotem nauczania P. na Samos była problematyka etyczno-moralna i polityczna. Po opuszczeniu wyspy osiedlił się w południowoitalskim Krotonie, gdzie jego działalność przybrała formę zinstytucjonalizowaną – założył tam wspólnotę, która miała charakter stowarzyszenia religijno-kultowego (θίασος [thíasos]) o rodowodzie orfickim, związku politycznego (ἑταιρία [hetairía]) oraz naukowo-badawczego (σχολή [scholé]) – wspólnotę tę określono mianem starego związku pitagorejskiego.

Późna tradycja (Diogenes Laertios, Porfiriusz, Jamblich) mówi o regułach i wewnętrznych prawach wspólnoty, do której adepti byli przyjmowani po wielu próbach sprawdzających ich predyspozycje etyczno-moralne i intelektualne, jak też po kilkuletnim okresie milczenia (ἐχέμυθια [echemythía]). Ta sama tradycja (przekazy neopitagorejskie) mówi o nakazie zachowywania w tajemnicy nauk i dogmatów. Starzy pitagorejczycy żyli we wspólnocie dóbr materialnych, nie spożywali mięsa i nie nosili szat z wełny ani ze skór zwierzęcych.

Na podstawie świadectw o życiu we wspólnocie pitagorejskiej należy przyjąć, iż musiała być ona stowarzyszeniem kultowo-religijnym, a ściślej – bractwem orfickim, a działalność dydaktyczna i reformatorska P. pozostawała w ścisłym związku z orfizmem – nurtem religijnym rozpowszechnionym na terenach gr. οἰκουμένη od końca VII w. przed Chr., kiedy to daje się postrzegać (poświadczany przez świadectwa literackie, m.in. Hezjod, Teognis z Megary, Mimnermos z Kolofonu) kryzys moralności, zarówno w życiu indywidualnym, jak i społeczno-politycznym i wynikające z niego postulaty poprawy obyczajów, przestrzegania ładu w życiu jednostek i πόλεις [póleis]. Orfizm stawiał wyznawcom określone wymagania: konieczność przestrzegania nakazów czystości, unikania grzechu (ἁμαρτία [hamartía]), wewnętrznego doskonalenia się, moralnego porządku, obiecując w zamian pośmiertną szczęśliwość.

Stary związek pitagorejski w jego religijnej funkcji miał na celu ukazanie nowej drogi życia (βίου ὁδός [bíou hodós]), wiodącej – dzięki przestrzeganiu nakazów i zakazów religijnych, naukom moralnym – do życia czystego, poznania Boga, moralnego porządku, który należało wprowadzić w politykę południowoitalskich πόλεις.

Badania naukowe starych pitagorejczyków koncentrowały się wokół natury rzeczywistości – fizyki, matematyki, która im właśnie, jak poświadczają Arystoteles (*Met.*, 485 b), Arystoksenos, Eudemos (frg. w: *Die Schule des Aristoteles*, VIII: *Eudemos von Rhodos*, Bas 1955, 1969²), zawdzięcza pierwsze opracowania sensu stricto naukowe, muzyki i medycyny. W badaniach naukowych członkowie wspólnoty dzielili się na matematyków (μαθηματικοί [mathematikóí], od μανθάνειν [manthánein] – uczyć się), czyli badaczy, oraz akusmatyków (ἀκουσματικοί [akousmatikóí], od ἀκούειν [akoúein] –

sluchać), czyli tych, którzy przechowywali w pamięci jedynie dogmaty etyczno-moralne P., nie wnikając w ich istotę i nie szukając uzasadnień.

W starym związku pitagorejskim zajmowano się polityką w aspekcie teoretycznym (badania nad modelami najlepszego ustroju) oraz praktycznym: wychowywanie przyszłych władców, prawodawców, polityków (Diodor Sycylijski, *Bibliotheca historica*, lib. I–XX, zob. w: *Diodori Bibliotheca historica*, wyd. F. Vogel, K. Th. Fischer, I–V, L 1888–1906, St 1964³). Arystoksenos, Dikajarchos, Porfiriusz, Jamblich poświadczają czynne zaangażowanie członków starego związku pitagorejskiego w działalność polityczną i ich uwikłania w walki partii politycznych. Tradycja przypisuje wszystkim pierwszym gr. prawodawcom i reformatorom politycznym, jak Zaleukos czy Charondas, pobieranie nauk w starym związku pitagorejskim. Polityczny aspekt działalności P. i starych pitagorejczyków, zmierzających do naprawy ustrojów politycznych miast gr. przyczynił się do powstania antypitagorejskiej opozycji w Krotonie, w efekcie czego doszło do upadku starego związku pitagorejskiego, do wymordowania jego członków i do śmierci samego P.; wobec sprzecznych świadectw trudno ustalić daty tych wydarzeń – za najbardziej wiarygodne można uznać, iż P. po atakach na pitagorejczyków opuścił Kroton i zmarł w Metaponcie (tradycja perypatetycka głosi, że się zagłodził).

NAUKA PITAGORASA. Na podstawie analizy porównawczej świadectw, zwł. świadectw wczesnych, jak też Platona i Arystotelesa, a także wobec poświadczanego przez większość przekazów faktu, iż P. nie pozostawił dzieł pisanych, przyjąć należy, że jego nauki koncentrowały się wokół: a) koncepcji świata pojmowanego jako κόσμος [kosmos], czyli struktura w najwyższym stopniu uporządkowana wg praw obiektywizujących się w matematyce, zwł. w nauce o proporcjach (*Doxographi Graeci*, B 1879, 127–128), w którym panuje tzw. harmonia sfer (Arystoteles, *O niebie*). Nauka o harmonii sfer brała początek z obserwacji związków ruchu z dźwiękami, głosząc, że wszystkie poruszające się ciała wydają dźwięki, a ich wysokość zależy od szybkości poruszania się; ciała niebieskie – Słońce, Księżyc i gwiazdy poruszały się z prędkością proporcjonalną do ich odległości od środka świata, tworząc harmonijną muzykę sfer, niesłyszalną dla ludzi; zgodnie z późną tradycją miał ją słyszeć jedynie P. Strukturalny ład świata symbolizować miała „odkryta” przez P. święta liczba 10, zw. arcyczwórką (τετρακτύς [tetraktýs]), wyrażająca

w symbolicznym skrócie relacje między punktem (1), linią (2), figurą (3) i bryłą (4); b) koncepcji nieśmiertelnej duszy (poświadczają to wczesne źródła: Ksenofanes, Empedokles, Heraklides z Pontu), uwikłanej w koło żywotów (metempsychoza, gr. μεταψύχωσις [metempsychosis]; palingeneza, gr. παλιγγενεσία [palingenesía]). Koncepcja ta ma orficki rodowód, zgodnie z którym dusza po śmierci przechodzi w inne ciała, nie tylko człowiecze, pokutując w nich za popełnione winy; ludzie nie pamiętają swoich wcześniejszych wcieleń (wyjątkiem, zgodnie z wczesnymi przekazami, m.in. Empedoklesa, był P., który miał pamiętać wszystkie swoje wcześniejsze wcielenia, jak np. to, iż był bohaterem trojańskim Euforbonem (zob. *Eudemos von Rhodos*), Dikajarchos, Porfiriusz, Jamblich); c) koncepcji filozoficznego modelu życia (βίος θεωρητικός), zgodnie z którym do prawdziwego szczęścia prowadzi jedynie poznanie (Arystoteles, *Zachęta do filozofii*); d) pierwszych w dziejach filozofii koncepcji etyki normatywnej, której normy wynikają ze struktury kosmosu, a sprowadzają się do obiektywizowanych w postaci zwięzłych maksym (γνώμαι [gnómai]) nakazów zachowania miary.

Przypisywane P. przez późną tradycję neopitagorejską i platońską odkrycia w dziedzinie kosmologii, matematyki i muzyki były dokonaniem późniejszych filozofów pitagorejskich, zwł. Filolaosa z Krotonu i Archytasa z Tarentu.

J. Burnet, *Early Greek Philosophy*, Lo 1892, 1930⁴; G. S. Kirk, J. E. Raven, *The Presocratic Philosophers*, C 1957 (z M. Schofieldem, C 1983²; *Filozofia przedsokratejska*, Wwa 1999); W. Burkert, *Platon oder P.? Zum Ursprung des Wortes „Philosophia”*, *Hermes* (St) 88 (1960), 159–177; tenże, *Weisheit und Wissenschaft. Studien zu P., Philolaos und Platon*, Nü 1962; J. A. Philip, *P. and Early Pythagoreanism*, Tor 1966; C. A. Huffmann, *Philolaos of Croton. Pythagorean and Presocratic*, C 1993; J. Gajda, *Pitagorejczycy*, Wwa 1996.

Janina Gajda-Krynicka